

toresc și studentesc pretinde, pe lângă spectacole de mare calitate, o largă satisfacere a setei lor de informare (deci: conferințe experimentale, întâlniri, seminarii, schimburi de experiență). Iar inaugurarea, în câțiva ani, a viitoarei clădiri a teatrului (lucrările au început!) impune o pregătire calitativă și o selecție de valori cu totul excepționale (împrospătarea și distilarea colectivului, repertoriu de perspectivă, public educat și apropiat de ființa teatrului).

În această viitoare clădire, simbol al unei mari victorii a artei românești, nu se va transporta nici o cortină, nici un reflector, nici un fotoliu din vechiul teatru; dar se va muta în ea spiritul de jertfă, de măreție și entuziasm al acelor nenumărați ctitori ai scenei craiovene, care și-au îngropat viața și harul în zidurile nevăzute ale teatrului românesc, transmitându-ne peste un secol mesajul artei, dragostei și jertfei lor.

Ion D. Sîrbu

BANAT

Spectacolele de teatru în limba română au apărut în Banat timpuriu. În stadiul actual al cercetărilor istoriografice teatrale e încă greu de stabilit când s-a produs în Banat prima reprezentație în limba română. O seamă de fapte istorice ne îndreptățesc însă a crede că ele au determinat apariția spectacolului românesc înaintea secolului al XIX-lea.

Astfel, politica de atragere a românilor bănățeni la calvinism a putut rodi manifestări spectaculare românești (școlare); întocmai cum în Ardeal, influența catolică (în primul rând la Blaj și la Brașov). În această privință, mi se pare a nu fi lipsită de importanță informația lui N. Cartoian despre prevederea înscrisă de principesa Susanna Lorantffy, văduva lui Gheorghe I. Rakoczy, în regulamentul școlii românești întemeiate la Făgăraș (alături de o școală ungurească), prin care profesorii erau obligați „să se ducă sirguincios la biserica românească (...), cu întreaga școală și să cînte cîntările românești, după obiceiul din Caransebeș și Lugoj...”¹. Așadar, la Caransebeș și la Lugoj, elevii cîntau în cor, pentru că, după acel exemplu, profesorul din Făgăraș era obligat să facă și „el însuși pe cantorul sau ducînd glasurile” (subl. ns.)². Or, îndeobște, unde s-a cîntat în cor, s-au produs și alte manifestări spectaculare. Așa, bunăoară, la liceul piarist din Timișoara, creat în 1790, unde erau și câțiva profesori români, „elevii dau răspunsuri în limba română la serbările școlare și la corurile din biserica română unită” (subl. ns.)³.

De altfel, faptul că versificatorul Mihail Halici a destinat reprezentării scenice al său *Kantek rumanesku de dragoste* e un indiciu că școlarii jucau teatru, pe la mijlocul secolului al XVII-lea, în limba română. Lucrul ni se impune cu atît mai mult, cunoscînd preocupările lui — pe cînd era directorul (a fost și ctitorul) Colegiului reformat de la Caransebeș, iar apoi al școlii reformate de la Orăștie — pentru promovarea elementelor românești în spectacolele școlare, susținute de el chiar materialicește.⁴

¹ N. Cartoian. *Istoria literaturii române vechi*. vol. II, Buc., 1942. p. 106.

² Id., *ibid.*

³ Biblioteca Academiei, fond. Șt. Mărcuș, dos. 10, 1541/1934 — apud *Istoria teatrului în România*, vol. I, p. 188.

⁴ cf. *Istoria teatrului în România*, vol. I, p. 187. Ed. Acad. R.S.R., 1965.

Vechiul teatru din Oravița, înființat în anul 1817

Se cuvine apoi să facem nemijlocit legătură cu venirea în Banat a trupelor germane, pe la mijlocul secolului al XVIII-lea, cît și cu prezența masivă a românilor în regimentele grănicerești, conduse de ofițeri și subofițeri germani, care organizau obișnuit reprezentații teatrale de amatori. (E păcat că arhivele acestor regimente n-au fost încă cercetate, spre a se obține documente privitoare la acele manifestări. Oricum, putem subscrie la presupunerea istoriografului R. S. Molin, că „la anii 1788“, cînd „în Banat ofițerii și feciorii regimentelor făceau artă, mult- puțină cum știau, dar făceau“ [...] „mare parte erau soldații și gradații români“, „deci nu numai că [aceștia] vor fi văzut teatru, ci vor fi și jucat“) ⁵. Bineînțeles, nu avem o mărturie că soldații și gradații români au jucat teatru, necum că ar fi jucat în limba română. Vorbind și germana (limbă în care se făcea și instrucția militară), ei puteau foarte bine juca, dacă au jucat, în acea limbă. Dar tot atît de bine putem presupune și că au jucat, ba chiar în limba română, în cadrul unor spectacole mixte, dacă luăm în considerare faptul că organizarea de manifestări teatrale mixte (în limbile germană, maghiară și română) ne este atestată ca fiind în uz atît la Arad, cît și la Oravița. Și, dacă la Arad (ca în cazul piesei *Doi uituci* de Kotzebue, tradusă de avocatul Ion Popovici și jucată la 8 iulie 1846 de trupa lui Kellenyi și Csabai, într-un spectacol mixt, organizat de Iosif Farkaș—„cunoscut interpret al dansurilor române și maghiare, în tinerete actor care a jucat în anii premier-gătorii lui 1847 în limba română și maghiară“ ⁶, reprezentarea unor piese în limba română, din motive pecuniare, se făcea de către actori profesioniști germani și maghiari, la Oravița spectacolele mixte erau jucate de actori amatori germani, maghiari și români. Încă de pe la 1831, cînd a fost constituită Reuniunea românească de cîntări și muzică, aceasta — precum și, mai tîrziu, Asociația montanică orăvițeană a teatrului de diletanți, constituită în 1837 — a activat în strînsă colaborare cu societățile similare ale

⁵ R. S. Molin, „De unde și pînă unde atîta cor și teatru în Banat“, în volumul *Corurile și fanfarele din Banat*, publicat de Iosif Velceanu, Timișoara, 1929, pp. 20—22.

⁶ I. Breazu, *Contribuții la istoria teatrului românesc din Transilvania*, Cluj, 1956.

naționalităților germană și maghiară din Oravița, folosind în comun clădirea teatrului, care fusese construită tot prin contribuții comune”⁷.

Prima atestare despre un spectacol teatral în limba română o avem, cu privire la Banat, din 1818. E vorba de o reprezentare dată de elevii Preparandiei din Arad, la 27 februarie 1818, pe scena teatrului lui Hirschl. Se știe că în același an, după teatrul din Oravița (inaugurat la 1 iulie 1817)⁸, se zidește un teatru și la Arad, din inițiativa antreprenorului Iacob Hirschl⁹. În 1818, antreprenorul oferă ospitalitate „actorilor” recrutați din rîndurile elevilor Preparandiei, obligîndu-se nu numai să repete gestul în anii următori, ci chiar să organizeze anual cîte o reprezentare în beneficiul Preparandiei¹⁰, care s-a bucurat dintru început — mulțumită strădaniilor profesorilor săi (între care Dimitrie Tichindeal, C. Diaconovici-Loga, Iosif Iorgovici, Ioan Miuț, iar mai tîrziu Al. Gavra și Vicențiu Babeș) — de prestigiul unui important focar cultural în această parte a țării.

Spectacolului din 1818 i-au urmat, așa fiind, altele, prezentate de elevii Preparandiei în anii următori. Mai tîrziu, Al. Gavra — profesor vreme de cîteva decenii și, într-o perioadă, director al școlii — dă spre reprezentare, în 1844, și una dintre primele piese românești, *Monumentul Șincăi-Clainian, a bărbaților celor ce pentru lauda nației românești toată viața și-o jertfiră*¹¹, în cinci acte, urmată de *Adăugiri la Teatrul românesc ca partea din urmă a monumentului Șincăi-Clainian*.

Spre sfîrșitul primei jumătăți a secolului al XIX-lea, îngheberările de manifestări teatrale românești se înmulțesc în Banat. Un mare merit le revine mai ales reuniunilor corale din Lugoj și Oravița, precum și actorului Iosif Wolf Farkas din Arad. Acesta din urmă, după succesul obținut la Arad în 1846 cu spectacolul amintit, își alcătuiește o

⁷ vezi: Sim. Sam. Moldovan, *Teatrul din Oravița, cel mai vechi teatru din România, Oravița, 1938, și Oravița, cel mai vechi teatru, în „Anuarul liceului din Oravița”; 1931—1932; R. S. Molin, 110 ani de ridicarea teatrului din Oravița, în „Banatul”, 1926, numerele 26 și 27 și *Cel mai vechi teatru din România, în „Cele trei Crișuri”, 1928, numerele 3—4.**

⁸ Id., *ibid.*

⁹ Vezi documentele Muzeului Teatrului de Stat din Arad, colecția Iosif Sirbuț.

¹⁰ cf. Dr. Th. Botis, *Istoria școlii normale (Preparandiei) și a institutului teologic ortodox român din Ardeal, Arad, 1922.*

¹¹ Buda, 1844.

„Jicanul căpitanu de haiduci” de
M. Millo, în turneu la Arad (1870)

Vasile Brediceanu (1821—1864)

REPRESENTATIUNE ECSTRAORDINARIA.
Teatru Romanu in Aradu.
DOMNU MILLO.
Aradu, Marti la 30 Augustu nou 1870.
Centru beneficiulu D-lui ALEXANDRESCU I.
IN LOCALUL TEATRULUI SE VA REPRESENTA:
JICANUL
CAPITANU
DE HAIDUCI.
A haidu-kapitanu. Der Haidukencapitan.
M. Millo.
Incepatoare la 8 oru precum

trupă din actori români, maghiari și sîrbi — profesioniști și diletanți — și constituie, în 18 februarie 1847, la Lugoj, „Societatea românească cantatoare teatrale”. Cu acea trupă, din care face parte și academicianul de mai tîrziu, Vasile Maniul, prezintă o seamă de spectacole în limbile română și maghiară, mai întîi la Lugoj (se începe cu *Pădurea Sibiului*), apoi la Sibiu, Brașov, Făgăraș, Orăștie și Arad. De reținut că, pe lângă traducurile în limba română, repertoriul trupei cuprinde și piese originale, ca *Pădurea Sibiului* sau *Elizena din Bulgaria* de Johanna Frinul von Weisenthurm, *Arderea amorului* de Vasile Maniul și mai ales *Cuconu Iorgu de la Sadagura* de Vasile Alecsandri¹².

După plecarea trupei lui Farkas în acel turneu, care se întinde pe parcursul a doi ani (1847—1848), lugojenii își constituie o societate de diletanți români, care vor da o serie de spectacole la Lugoj, începînd cu piesa *Păstorul* (pentru copii), în 1848, piesă în care Vasile Brediceanu (bunicul compozitorului), unul din primii actori amatori români din Banat, apare în rolul Moș Păun, pe care l-a jucat mai tîrziu și fiul său, Coriolan Brediceanu. Aceași societate mai joacă apoi și „cîntecul păstoresc” *Ecloga*, lucrare locală, datorată lui D. Teodori (1848) și *Iorgu de la Sadagura*. În 1856 se înființează „Reuniunea română de cîntări și muzică din Lugoj” — continuatoarea înjgheberii corale din 1810 —, care va îndeplini un mare rol în viața culturală a Lugojului și va fi condusă mai tîrziu de Ion Vidu¹³. Iar în 1871 își începe activitatea la Lugoj și „Reuniunea românească de cetire” („Casina română”), căreia i se adaugă „Reuniunea de binefacere a femeilor române”. Acestea vor desfășura neîntrerupt și o vastă activitate teatrală, îndeosebi prin grija și sub conducerea lui Coriolan Brediceanu, pe care — scria Valeriu Branice — „il vedem pășind pe scenă ca declamator și diletant (actor amator — G. M.), cîntăret în operete, regizor de teatru, ca aranjator de petreceri, ba și ca împărțitor de afișe, supraveghetor al celor ce măturau sala, ori aranjînd pentru public și aninînd de spatele fiecărui scaun numărul lui. Il vedem încercîndu-se ca autor dramatic și ca libretist, ca scriitor original și traducător, după cum cerea lipsa, ca să umple lacuna în repertoriul nostru atît de sărac pe acele vremuri”¹⁴.

Repertoriul original reprezenta, într-adevăr, o problemă pentru pionierii teatrului românesc din Banat (și din Ardeal). În cele mai dese cazuri s-a făcut apel masiv la dramaturgia lui Vasile Alecsandri, mai apoi și la unele piese de Costache Negruzzi, Mihail Pascaly, Matei Millo, V. A. Urechia, Matilda Cugler-Poni, Ciprian Porumbescu (două vodeviluri) — din vechea Românie.

Un număr însemnat de piese a pus la îndemîna formațiilor teatrale românești din Ardeal și Banat, marele animator al mișcării teatrale, Iosif Vulcan. Principal fondator al Societății pentru fond de teatru român (S.T.R.), menită să ducă la crearea unui teatru național al românilor din Ardeal și Banat, Iosif Vulcan a desfășurat o prodigioasă activitate de dramaturg, cu conștiința necesității imperioase a unei asemenea munci, chiar dacă nu era dublată de un talent corespunzător. Dintre piesele lui s-au jucat în Banat: *Drumul de fier* (Lugoj, 1874)¹⁵, *Mireasă pentru mireasă* (Lugoj, 1876), *Lăudăroșii* (Lipova, în lectura autorului, 1883), *Ștefan cel Mare* (Arad, în lectura autorului, 1884 — și în alte prilejuri), *Răscoala lui Horia*, *Ciorobor pentru un toșor*, *Ruga sau Nedeia* și mult jucata piesă *Ruga de la Chizătău* — scrisă după jubileul corului din 1882, la care a participat împreună cu Ciprian Porumbescu, și reprezentată de înșiși coriștii chizătăieni în 1889 la Caransebeș.

¹² cf. A. Buteanu, *Teatrul românesc în Ardeal și Banat*, Timișoara, 1945, pp. 29—31, în capitolul „Din trecutul teatrului românesc din Ardeal și Banat”, de Șt. Mărcuș.

¹³ Despre activitatea acestei reuniuni, vezi: Coriolan Brediceanu, „Date și reminiscențe pentru istoria „Reuniunii române de cîntări și muzică din Lugoj”, pînă la Ion Vidu”, Lugoj, 1900.

¹⁴ Valeriu Branice, *Coriolan Brediceanu*, discurs, 1911.

Referitor la activitatea de dramaturg a lui Coriolan Brediceanu, pe care o menționează Valeriu Branice, Tiberiu Brediceanu ne spune, într-o informație pe care ne-a comunicat-o personal:

„Scrierile tatălui meu Coriolan Brediceanu cred că au fost numai: nuvelele „Fira” și „Peatra credinței”, „Niță Panjen”, monolog, cu muzică de Liviu Tempea (ultimul exemplar al acestui monolog l-am dăruit Muzeului Teatrului Național din București, în 1943). Parcă-mi aduc aminte și de o piesă teatrală a sa — originală și publicată cu titlul *Lecuit*. (Chestiunea trezue cercetată; poate mai există la vreuna din vechile familii ale Lugojului.) Știu precis că avea și o piesă teatrală publicată cu titlul *Junii bătrîni*, traducere din limba germană”.

După prof. dr. Aurel E. Peteanu, rezultă că lucrările dramatice ale lui Coriolan Brediceanu ar fi trei: *Niță Panjen* (canțoneta) și comediile *Lecuit* și *Junii bătrîni*. Se pare însă că a făcut mai multe traduceri.

¹⁵ Profit de acest prilej spre a rectifica greșeala de tipar strecurată în lucrarea „Două decenii de teatru românesc în Timișoara”, în care, ca autor al acestei piese apare Vasile Alecsandri (sub clișeu din dreapta paginii 14).

Dar încercări de creare a unor piese originale găsim și la românii din Banat, începînd cu Al. Gavra și D. Teodori, de care am mai vorbit. Deocamdată, ne vom opri asupra citorva dintre aceștia.

Pe lingă traduceri, două piese ne dă însuși Vasile Maniul: *Arderea amorului* și *Bătălia de la Călugăreni*¹⁶.

În 1870, „Reuniunea română de lectură din Timișoara” joacă *Fantasma* de Lerescu. La 1888, orăvițenii joacă *Nașa-Trina* — prima operetă românească, scrisă de un bănățean—semnată: Anonymus Oravița — și *Sărutul* de Iuliu Rosen. La loc de frunte se așază, și pe acest plan, lugojenii. Concomitent cu activitatea lui Coriolan Brediceanu, amintită, se desfășoară aci și aceea, prodigioasă, pe care o datorăm Sofiei Vlad Rădulescu și fiului ei, Victor Vlad — poetul Delamarina de mai tîrziu. Sofia Vlad ne-a lăsat piesele originale *La maial* (reprezentată în 1882) și *Oala cu galbeni* (în 1907), iar Victor Vlad: piesa originală *În cămin* (1882), localizarea *Pacienta* (1896, pentru adulți), și adaptările pentru teatrul de păpuși și figurine condus de poet, *Roza din spini*, *Albă ca zăpada* și *Scufița roșie*.

În alte părți, întîlnim autori ca: Th. Alexi — cu piesele *Ustavoiul Marcu*, *Cu voia dumisale* și *Noaptea de Sfîntul Gheorghe* (jucate la Tievaniul Mare în 1894, respectiv 1895 și 1907), *Salon fără pat*, *Zăpăciții*, *Otravă de hîrciog și Împletește, despletește* (jucate la Reșița, în 1900, respectiv 1901, 1902 și 1904); A. Pop — cu piesa *Pictorul fără voce* (Reșița, 1900); Bobancu — *Doi prinși în cursă* (Reșița, 1902); E. Biju — *Cornul fermecat* (Reșița, 1902); Iosif Velceanu — *Ileana Cosînzeana*, feerie, prelucrare după Tițaru, Iuliu Grozescu — *Moș Martin*, poem comico-satiric; O. Jugănel — *Sergentul și recrutul* ș.a.

La răscrucea ultimelor două veacuri se afirmă și activitatea de creație în slujba scenei desfășurată de Tiberiu Brediceanu — cu piesa *Pilărița* (1881), *Poemul etnografic* (1905), poemul *La șezătoare* (1912).

Este evident că despre o dezvoltare amplă a teatrului în Banat se poate vorbi mai cu seamă privind activitatea teatrală din anii noștri. De altfel, însuși teatrul românesc profesionist intră în drepturi, în Banat, abia după 1944. În 1945 ia ființă la Timișoara Teatrul Poporului, pe care îl continuă actualul teatru „Matei Millo”. În 1946 își începe activitatea la Timișoara și Opera de Stat, căreia i se alătură, după mai puțin de un an, Filarmonica de Stat „Banatul”. În 1948 își începe activitatea, ca instituție de stat, teatrul din Arad, iar în 1949 cel din Reșița. Adăugînd acestor instituții, teatrele de stat german și maghiar, din Timișoara, precum și teatrele de păpuși și marionete din Timișoara și Arad, Ansamblul sîrb de stat de cîntece și jocuri din Timișoara și orchestrele populare din Caransebeș și Arad, ne dăm seama că numai în Banat ființează astăzi mai multe instituții artistice decît în întreaga Romînie în trecut. Iar activitatea lor se desfășoară în cu totul alte condiții decît acelea cu care se înfruntau formațiunile teatrale „de diletanți” din secolul al XIX-lea și primele patru decenii ale veacului nostru.

Dar așa cum o ridicare a artei teatrale pe înaltele scări ale valorii n-a fost posibilă fără o susținere temeinică de către stat, nu era posibilă nici fără o tradiție, fără pietrele unghiulare puse la temelia acestui edificiu de către înaintași. Înspre strădaniile acestor înaintași ni s-au îndreptat cu recunoștință gîndurile, atunci cînd am încercat să evocăm, succint, începuturile teatrului românesc în Banat, în chiar clipele festive ale împlinirii primilor 150 de ani de teatru cult românesc.

Gabriel Manolescu

BRĂȘOV

Afirmînd că teatrul este, în felul său propriu, un seismograf fidel al nivelului de dezvoltare al culturii materiale și spirituale a unui popor, urmează să vedem în faptul unor manifestări teatrale de factură profesionistă, cum au fost acelea consemnate încă

¹⁶ Pentru disputa dintre Sofia Vlad Rădulescu și Ion Popovici Bănățeanul pe marginea valorii piesei, vezi: D. Vatamaniuc, *I. Popovici Bănățeanul*, București, E.S.P.L.A., 1959 pp. 64—69.